

L'arquitecte Pere Caselles i Tarrats: l'home i l'obra, projectes a Constantí¹

Anton Pàmies Martorell

Arquitecte i comissari de l'Any 2018 Arquitecte Caselles, de Reus

pamies.anton@gmail.com

antonpamies@coac.net

Resum: introducció a la vida i l'obra de l'arquitecte reusenc Pere Caselles Tarrats (1864-1936), amb referències a la seva vinculació amb el municipi de Constantí .

Paraules clau: Reus, Constantí, arquitectura, modernisme, escoles, masos.

Resumen: introducción a la vida y la obra del arquitecto reusense Pere Caselles Tarrats (1864-1936), con referencias a su vinculación con el municipio de Constantí.

Palabras clave: Reus, Constantí, arquitectura, modernismo, escuelas, masías.

Benvolguts Sr. Óscar Sánchez, alcalde de Constantí; Sra. Dolors Fortuny, regidora de cultura; Sr. Joan Reig, president del Casino; Sr. Josep Estivill, arxiver municipal; veïns de Constantí i amics tots. Abans que res voldria aprofitar l'aviñentesa per donar-vos el meu condol per la recent mort d'un estimat veí vostre, l'Óscar Atance, de només 40 anys, a l'explosió de la petroquímica de la Canonja; em consta que esteu de dol tot i que ja esteu celebrant la festa major d'hivern.

Agraeixo la confiança dipositada en mi per a donar-vos una xerrada, bastant informal, sobre la figura i l'obra de l'arquitecte reusenc Pere Caselles i Tarrats, amb l'excusa que teniu al menys sis projectes o obres d'ell dins del vostre terme.

Com sovint recordo, el 25 de novembre de 2000 i dins del magnífic Pavelló dels Distingits de l'Institut Pere Mata de Reus, vaig pronunciar la primera

¹ Text, amb algunes correccions, de la conferència impartida a la Societat «El Casino», el 17 de gener de 2020, amb motiu dels actes commemoratius del Centenari de les Escoles Velles de Constantí.

conferència sobre en Pere Caselles amb motiu d'un seminari sobre el modernisme organitzat per l'Ajuntament de Reus, el Centre de Lectura de Reus i el Departament de Filologia Catalana de la URV. Va ser el Dr. Pere Anguera, bon amic meu, que m'havia demanat si volia analitzar la figura i l'obra d'en Pere Caselles i així ho vaig fer. El text es va publicar dins d'un número de les Edicions del Centre de Lectura que recollia les diferents ponències d'aquell seminari modernista.

Després d'aquella primera incursió en l'obra de Pere Caselles, vaig seguir investigant en diferents arxius i vaig anar donant xerrades com la de l'Església de sant Joan, les del Centre de Lectura el 2017 o la conferència inaugural de «L'Any 2018 arquitecte Caselles» al Palau Bofarull de Reus, el març de 2018.

Aquest dies celebren el centenari de la inauguració de les Escoles Velles de Constantí, una de les obres del Caselles al vostre poble, i per això vaig ser invitat a fer aquesta conferència justament al Casino, una obra també d'ell, quelcom posterior a aquella. Per això, després de donar-vos a conèixer la persona i l'obra fonamental, al final m'allargaré una mica explicant els projectes i obres de Caselles que teniu a casa vostra.

PERE CASELLES I TARRATS (REUS 1864-1936)

Biografia

Neix l'1 de novembre de 1864 a Reus. Era fill del matrimoni entre en Pere Caselles Farré, fabricant, nat a Reus i na Isabel Tarrats de Homdedeu, procedent d'una coneguda família dedicada al tèxtil. El seu germà, Josep M. Caselles, fou un conegut comerciant de vins que es casà amb la Sra. Maria Segimón i Artells, germana de la mestressa de la Pedrera d'en Gaudí.

Va estudiar el batxillerat als Pares Escolapis, l'institut situat al convent de Sant Francesc, després conegut com Institut Gaudí i actualment com Institut

Retrat de Pere Caselles,
en un dibuix del 1.898.

Casa despatx de Caselles a la Plaça del Mercadal de Reus.

Salvador Vilaseca. Va cursar la carrera d'arquitecte a l'Escola d'Arquitectura, oberta el 1875 i pertanyent a la Universitat de Barcelona, on obtingué el títol l'any 1889 amb el projecte d'un hospital civil, el qual li valgué l'elogi unànim de l'Escola i també el de l'Academia de Bellas Artes de Madrid.

El 1890 ja realitza la restauració de l'Ermida de sant Ramón dins del terme de Constantí. Poc després ja exerceix de suplent de l'arquitecte municipal a Reus. Aquest mateix any es casà amb la Sra. Maria del Carme Biarnès i Huguet i va obrir el primer despatx al carrer dels Seminaris núm. 20, 2n, de Reus. S'adjudicà la titularitat de la plaça d'arquitecte municipal de Teruel, si be als pocs mesos, ja el 31 de març de 1891 accedí a la de Reus, després de la mort del titular Sebastià Cabot i de la dimissió del seu successor en Francesc Borràs i Soler.

El 1891 trasllada el seu despatx al carrer Sant Pere Apòstol 6, 2n, fins que ja el 1895 obre el seu despatx definitiu a la Plaça de la Constitució núm. 1, avui Plaça del Mercadal. Aviat va poder adquirir una finca gran amb una masia, situada a la partida del Brugaret, entre la carretera del Morell i la de Constantí, la qual es coneix com el Mas d'en Caselles (abans Mas de Solei i també Mas de Barceló). S'hi pot accedir per la carretera de Reus al Morell, just abans del vial que porta al gran Polígon Industrial de Constantí.

Aquella finca era el seu autèntic refugi ja que s'estimava molt la terra i l'agricultura i era molt aficionat a les Ciències Naturals i a la Geologia. Diu la seva família que de seguida que trobava un forat s'hi acostava amb una tartana de les de l'època. També, segons testimonis dels seus néts, els quals tenen la seva infantesa associada al mas de Caselles, en el seu interior hi havia diverses pintures d'en Tomàs Bergadà, que representaven diversos masos dels voltants de Reus. Caselles, lluny de fer despeses ostentoses en millorar la imatge del Mas, va optar

Caselles envoltat de la seva família al mas que tenien a Constantí.

per anar comprant finques veïnes per anar augmentant l'explotació agrícola. Fins i tot anys més tard va construir un petit pont damunt del barranc per a poder accedir més fàcilment a la segona finca.

Caselles va tenir dues filles, la Isabel que es va casar amb en Pau Ornos Soler (doctor en farmàcia i més tard alcalde de Reus), i la Carme, que es va casar amb l'advocat Joan Bofarull i Molné, descendent dels propietaris del Mas Calvó i pares del jove Bernardo, el qual va morir assassinat al front de l'Ebre als 17 anys. Aquests dos matrimonis van donar força néts al Pere i així el podem veure, en algunes fotos, al seu mas acompanyat d'ells; a hores d'ara només sobreviu la seva neta petita, la Isabel Ornos Caselles, la qual m'ha facilitat força informació del seu avi. Tanmateix només una rebesnéta del Pere està cursant avui dia els estudis d'arquitectura a l'EAR de Reus.

Mentre estudiava a Barcelona, l'any 1888, ja va publicar articles d'opinió a «Lo Somatent». Més tard, l'any 1915 també va publicar un article sobre «El Temple Expiatori de la Sagrada Família» i al llarg de la seva vida va seguir escrivint articles a la Revista del Centre de Lectura, entre d'altres. En Caselles era un home molt estudiós, metòdic i treballador: s'alçava a les sis del matí per a començar a treballar, ja que tots els matins els passava a l'ajuntament fins a la seva jubilació l'any 1930; les tardes les passava al seu despatx privat de la mateixa Plaça de la Constitució i als vespres donava classes de dibuix a l'Escola Municipal

de Dibuix i Comerç, creada el 1895, l'embrió del que anys després seria l'Escola del Treball i ara l'Institut Baix Camp. Des d'abans del 1922 i fins l'any 1930 en va ser el director, com mostren les actes trobades als arxius d'aquest conegut institut. Ja jubilat de l'ajuntament, va seguir sent-ne professor fins el mateix any de la seva mort el 1936. També donava classes al Centre de Lectura.

Era un home força religiós i conservador; pertanyia a la Confraria de la Reial Congregació de la Puríssima Sang i va arribar a ser clavari entre 1933 i 1935; va publicar un treball sobre la història d'aquesta congregació de quin temple va fer l'alçament de la planta. També tenia una especial vinculació amb el Santuari de la Verge de Misericòrdia del qual projectaria una nova façana quina construcció va quedar a mig fer. Quelcom semblant passaria amb l'església de Sant Joan, inaugurada sense poder ser acabada.

Va ser soci actiu de la societat recreativa «El Círcol», de la qual el seu pare n'havia estat president, i també freqüentava els espectacles culturals i festius del teatre Fortuny. Li agradava molt la música i en especial l'òpera, tenia força partitures al seu estudi; a més, tocava un piano de cua, dels pocs que llavors hi havia a Reus i va ser un dels primers socis de l'Associació de Concerts de Reus que l'any vinent celebrarà el seu centenari.

En tant que necessitat d'aigua pel reg de la seva finca i sent home expert en les obres públiques, no és d'estranyar la seva estreta vinculació amb el Sindicat

Ex-libris de Pere Caselles, obra de Casals i Vernis, amb un retrat fotogràfic de l'arquitecte al centre.

Retrat Pere Caselles, com a president del Pantà de Riudecanyes.

del Pantà de Riudecanyes, dins del qual ja el 1908 ocupava una vocalia de la Junta d'Obres, essent-ne el seu president des de l'any 1933 fins la seva mort l'any 1936. De fet, va ser un dels impulsors de la construcció de la presa del pantà.

Es va jubilar d'arquitecte municipal a finals del 1929, als 65 anys, passant la titularitat al també arquitecte reusenc Antoni Sardà Moltó. Tanmateix, va continuar treballant dins de l'àmbit privat fins pocs dies abans de la seva mort, ja que als arxius municipals es guarden una bona quantitat d'expedients ja signats per ell, sobretot d'habitatges unifamiliars datats entre 1930 i fins i tot en ple mes de juliol de l'any 36, quan el varen matar. Molts d'ells corresponen a construccions molt modestes.

És gràcies a la tradició oral i familiar i a una anàlisi estilística feta amb més cura que bona part de les obres incloses dins la Ruta Modernista de Reus s'atribueixin a Pere Caselles, atès que si consultem els arxius municipals veurem com la majoria d'elles van signades pel seu company i amic de l'Escola d'Arquitectura, en Pau Monguió i Segura, un tarragoní que era un any més jove que ell i que va ser arquitecte municipal de Tarragona, de Teruel i de Tortosa. Quelcom similar passa quan consultem algunes obres atribuïdes a Monguió en aquestes ciutats

i hi trobem la signatura d'en Caselles. La incompatibilitat per signar projectes dins del terme municipal i la reduïda quantitat d'arquitectes que llavors hi havia, poden explicar, si no justificar, tal procediment que encara avui dia alguns tècnics deuen practicar. Difícilment, amb els mitjans de transport d'aleshores, es podrien dirigir obres, sovint força complexes i a tanta distància.

Pere Caselles va morir el dia 27 de juliol del 1936, assassinat prop del barranc de la Boella i del seu estimat mas. Segons testimonis familiars, passava l'estiu allí, envoltat dels seus néts, quan uns homes el van anar a buscar amb una camioneta, excusant-se en el fet que calia anar a fer un reconeixement a un poble veí i comentant que aviat tornarien. Tot i que sembla ser que coneixia bé a algun d'ells, el comportament dels altres va fer que hi pugés recelós i a uns centenars de metres van aturar-se i li van disparar uns trets que es varen sentir clarament des del mas.

No feia ni deu dies de l'alçament del general Franco i per tant de l'inici de la guerra civil; probablement el seu tarannà conservador (reaccionari segons la premsa local) i la rancúnia que li tenia algun veí de la finca que el podria haver denunciat, foren l'excusa perquè es convertís en un blanc idoni d'un dels piquets revolucionaris que, aprofitant el desconcert dels primers dies de guerra, van assassinar a diversos personatges de la burgesia local i a alguns sacerdots. Les seves restes reposen al cementiri de Reus.

Sembla ser que el mateix dia de la mort ja havien saquejat el seu despatx, destruïnt mobles i cremant llibres i plànols dels seus arxius. Tanmateix alguns familiars encara conserven cert número de llibres de la seva biblioteca particular i alguns records personals com el tampó del seu ex-libris amb la seva fotografia, la placa de llautó de la porta del seu despatx, el seu rellotge de butxaca i algunes fotos familiars, que el passat any 2018 es van poder veure a l'exposició muntada amb motiu de l'Any Caselles.

Entre els llibres es conserven per exemple els quatre toms del diccionari de l'arquitectura de Viollet-Le-Duc o alguns toms dels estudis que sobre Santa Maria del Mar va fer el seu amic Bonaventura Bassegoda, així com també alguns exemplars de «La Construcción Moderna», una publicació d'abast estatal on en el núm. 4 de 1916 s'hi publicà com a mostra un gran projecte inèdit d'en Caselles: es tracta del projecte complet per a un nou mercat municipal que ocuparia l'espai de l'actual carrer del Batan de Reus. Està datat el 31 d'octubre de 1911 i no fou construït. L'article inclou tots els plànols, els càlculs de l'estructura, la memòria, els plec de condicions i fins i tot el pressupost detallat.

Reconeixements i distincions

Entre les distincions rebudes cal assenyalar el fet que el 6 de juny de l'any 1904 el rei Alfonso XIII li atorgà el guardó de Cavaller de la Orden de Isabel la Católica, un títol honorífic que conserven els seus familiars. També se li va concedir la Creu de Plata al Mèrit Civil, la qual va obsequiar a la Reial Congregació de la Puríssima Sang, podent-la veure a la processó del Divendres Sant en el propi Sant Crist. Molts anys després de la seva mort, l'any 1979, el consistori reusenc acordà dedicar un carrer del barri del Carme a la seva memòria.

Els seus principis professionals

Com ja m'hi he referit anteriorment, la recuperació de l'Ermita de Sant Ramon de Penyafort al Mas de sant Ramon de Constantí va ser un dels primers projectes que se li coneixen. El 1892 va projectar dues carrosses representatives per a les festes de la Verge de Misericòrdia, amb un elevat nivell artístic. Però ben aviat projectaria cases tan conegudes com la Tarrats, l'Homdedeu o la Punyed, anteriors al 1900. D'aquesta època cal destacar la seva col·laboració en la direcció d'obres dels primers pavellons de l'Institut Pere Mata que projectà en Lluís Domènech i Montaner i que sense dubte influïren en algunes de les seves obres immediates, com clarament s'observa en l'escola Prat de la Riba de Reus. Em consta que Caselles l'apreciava molt al haver-lo tingut de director a l'Escola d'Arquitectura i com, quan Pau Font de Rubinat i altres socis promotors d'aquest institut li van demanar el seu parer, els va mostrar el seu total recolzament per fer-li tan important encàrrec.

Els seus gairebé 40 anys exercint com arquitecte municipal de Reus i la gran quantitat d'obres que ens ha deixat tant a Reus com a força pobles veïns (algunes malauradament ja enderrocades), crec que mereixen l'agraïment de tots, en particular dels professionals, i que ens aturem una estona analitzant amb més detall bona part d'aquestes obres o projectes.

Institut Pere Mata de Reus, on Caselles col·laborà en la direcció de les obres de construcció dels primers pavellons.

SELECCIÓ D'OBRES DE PROMOCIÓ PÚBLICA MÉS SIGNIFICATIVES

L'escorxador municipal

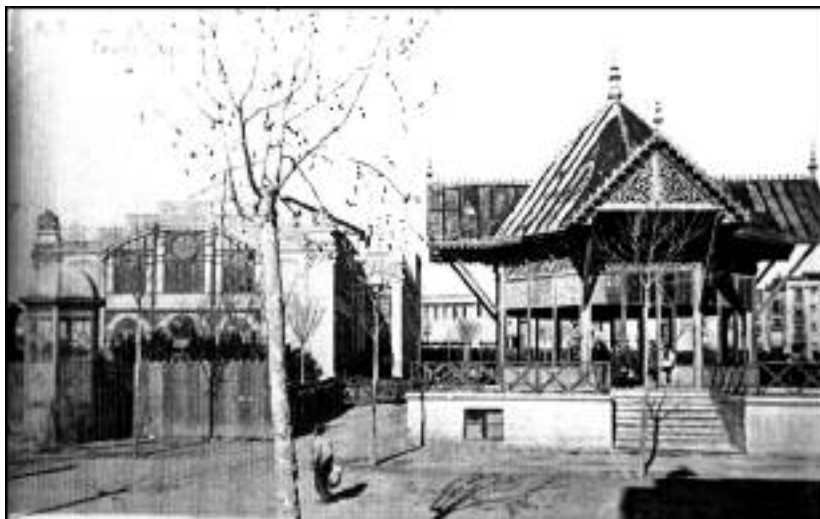
Justament al acabar la carrera, entre els anys 1890 i 1892 es fa càrrec del projecte de reformes i de la direcció d'obres pendent de l'escorxador municipal, projectat el 1889 per l'arquitecte reusenc Francesc Borràs i Soler.

El monument al general Prim

L'any 1892, després d'un polèmic concurs amb dotze participants, Caselles va rebre l'encàrrec del projecte d'un monument al General Prim a Reus, amb la col·laboració de l'escultor barceloní Lluís Puiggener, el qual també realitzaria el monument del Parc de la Ciutadella a Barcelona. L'escultura eqüestre de bronze es va col·locar el 1893. Caselles va dissenyar el pedestal i la tanca perimetral, podent trobar la seva discreta autoria (poques vegades ho faria) a la banda inferior sud.

El Teatre Circ

La idea de construir un teatre d'estiu ja es va gestar l'any 1900 amb la desaparició dels jardins de l'Euterpe i per això els socis del Círcol varen impulsar un projecte als horts del convent dels frares carmelites, l'encarreguen al Lluís Domènech i Montaner, que llavors estava construint l'Institut Pere Mata i projectant les seves primeres cases de Reus. El projecte, realment preciós, va arribar a ser aprovat per l'ajuntament, però tanmateix l'incompliment de l'arquitecte en presentar el pressupost i els darrers detalls varen molestar la junta del Círcol, la qual va decidir prescindir del projecte i al seu lloc repescar un projecte d'un teatre prefabricat ideat pel barceloní Ricard Magdalena i previst per ser instal·lat a Castelló.

Teatre Circ i quiosc (1900).

En necessitar alguna adaptació al lloc i un director d'obres, fou nomenat en Pere Caselles, el qual també va projectar la tanca perimetral de fusta i més endavant el conegut cafè-quiosc.

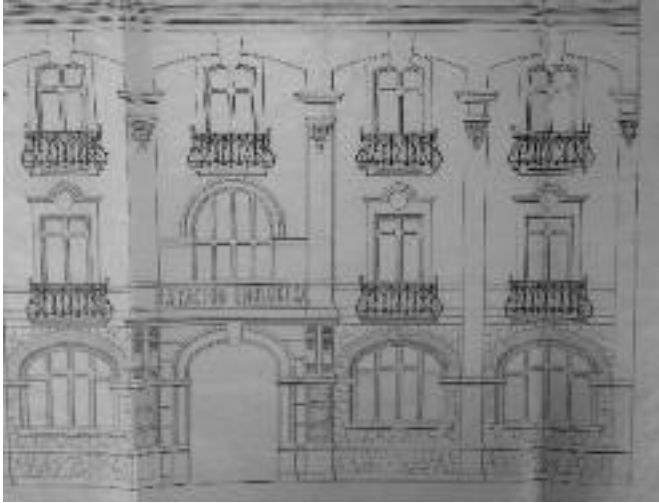
El teatre tenia una capacitat total d'unes 800 persones, que a partir del 1902 ja varen poder gaudir dels carnivals, d'uns jocs florals, concerts, mítings i conferències. Tanmateix entre 1925 i 1931 s'acusa un decaïment general de l'activitat social que juntament amb un petit incendi i unes patologies que obliguen al mateix Caselles a limitar-ne l'ús, faran que sigui enderrocat l'any 1935. Al seu lloc avui hi tenim el mercat central de Reus.

El Banc d'Espanya

Es tracta d'un projecte datat el 1902 i signat pel Pau Monguió, tot i que s'atribueix també a Caselles. La seva construcció es va allargar fins a 1904 i la torre de la cantonada va quedar inacabada ja per sempre. Es va construir al solar on hi havia l'antic teatre Principal. Es tracta d'un edifici singular tant per l'aguda cantonada que ofereix a la plaça de Catalunya, com per l'altura (4 plantes molt altes), com per l'ús a que es destinava: sucursal del Banc d'Espanya a la planta baixa i soterrani, i habitatges pels seus directius i resta de treballadors a les altres plantes. Malgrat l'època del projecte, Caselles utilitza un estil clàssic amb elements barrocs, que ell dominava molt bé per la formació acadèmica. Actualment alberga el Museu Arqueològic Salvador Vilaseca.

El banc d'Espanya (1902).

Estació enològica de Reus (1905-1910).

L'Estació Enològica

L'Estació Enològica és un edifici dels més grans projectats i construïts pel Pere Caselles; se situa al passeig Sunyer, segons un projecte molt complet redactat el 1905 que es pot consultar a l'Arxiu Municipal. Va ser inaugurat el 1910 si bé ja funcionava el 1907; ocupava una illa sencera. L'edifici contenia diferents laboratoris, biblioteca, sala per balances, galeria fotogràfica, un observatori meteorològic, dos grans cellers, sala de degustació i grans aules, essent considerat en aquella època el millor edifici de l'estat destinat a la viticultura i l'enologia. També gaudia d'un habitatge pel director de l'estació, el Sr. Claudi Oliveras i Massó. Els materials emprats (pilars de fosa, jàsseres metàl·liques amb perfils reblonats, obra vista, pedra llaurada, ceràmica vidriada,...) i molts detalls, recorden els primers pavellons de l'Institut Pere Mata, els quals feia poc, havia dirigit al costat del Lluís Domènech i Montaner.

Les Escoles Prat de la Riba

Responen a un acurat projecte de 1910 i es localitzen al carrer Prat de la Riba núm. 36, cantonada amb el passeig Sunyer, essent el primer edifici escolar construït per la municipalitat amb l'ajut estatal. Es varen inaugurar el dia 10 de juny de 1917, essent contractista general en Pau Bartolí. El seu cost va ser d'unes 120.000 pessetes, rebent una subvenció estatal de 25.000 pessetes, la qual cosa justifica que puguem descobrir alguna simbologia espanyola llaurada a les pedres, juntament a la més catalanista i local. Com en el cas de l'Estació Enològica, es tracta d'un dels millors exemples del modernisme local pel que fa a edificis públics, tot i ser construït ja en ple període de la Mancomunitat de Catalunya. L'accés general a les escoles es produeix des del carrer de Prat de la Riba i està doblat, igual que bona part de les dependències interiors i de les sortides al pati; això responia al costum de l'època de separar els nens de les nenes.

Façana de les Escoles Prat de la Riba (1910).

Escoles Rubió i Ors

El projecte està datat l'any 1911 i està situat al carrer Rafael de Casanova núm. 6, cantonada amb el carrer de l'Aiguanova. Es tracta d'un edifici d'una sola planta de forma rectangular i aïllada respecte les mitgeres i les alineacions dels dos carrers. Això l'obligà a projectar una interessant tanca perimetral on va aplicar el mateix disseny utilitzat en els masos construïts uns anys abans. Com totes les seves escoles, destaca la simetria i la separació estricta entre nens i nenes.

El nou mercat central

Es tracta del projecte complet d'un nou mercat d'abastaments situat a l'actual carrer Batàn, amb façana al raval de Robuster. La data del projecte és el 31 d'octubre de 1911 i a més de la premsa catalana i espanyola, també se'n va fer ressò una revista especialitzada com era «El Cemento y Materiales de Construcción» del 1912, si bé la publicació més completa va ser la del 1916 a «La Construcción Moderna».

A la memòria, Caselles fa un erudit repàs a l'evolució històrica de la plaça, l'àgora grega o el fòrum romà fins a la seva època, justificant així l'emplaçament

del nou mercat. La proposta contempla una construcció rectangular d'una sola planta constituïda per tres naus. L'amplada de la nau central era de 16 m. amb una altura fins el carener de 18 m.; la de les naus laterals era de 7m. de llum i uns 11 m. d'altura. En el cas d'haver-se construït hauria estat prou comparable al mercat modernista fet a Tarragona per en Josep M. Pujol de Barberà.

L'església de Sant Joan

El 2011 es va celebrar el centenari de la col·locació de la primera pedra d'aquest nou temple i el projecte es va redactar el 1910. El va signar l'arquitecte tarragoní Ramon Salas i Ricomà perquè era l'arquitecte diocesà de Tarragona, pensant que així qui havia de finançar les obres a Madrid ho veuria amb més bons ulls. Tanmateix les subvencions vingudes de Madrid van ser molt escasses. Es tractava del projecte de la nova església expiatòria al Sagrat Cor de Jesús, titulada de Sant Joan, a situar a l'antic camí de l'Aleixar, l'actual carrer Prat de la Riba. No es va poder consagrar fins l'any 1932.

Es tracta d'un nou temple en estil neogòtic, molt ben projectat i dibuixat, doncs Caselles tenia molts coneixements del gòtic a través dels llibres de Viollet-le-Duc i dels estudis propis de la carrera d'arquitectura. La planta és de creu llatina amb una alta nau central, dues laterals i un cimbori sense deambulatori. La primera crugia, amb la façana principal, no va arribar a construir-se mai; incloïa un alt campanar de planta octogonal i una capella singular a cada costat del vestíbul d'accés. Els plànols poden contemplar-se a la revista local El Herald, de 1926.

Reformes del Santuari de la Verge de Misericòrdia

Església de Sant Joan (1910-1932).

Ens referim al projecte d'una nova façana i un campanar pel Santuari de la Verge de Misericòrdia datat el 7 de juny del 1913, per encàrrec de la Junta de l'Administració del temple. Prèviament s'havia fet l'encàrrec a Gaudí, tanmateix després de presentar uns esbossos molt imaginatius que es guarden al Museu de Reus, per diverses circumstàncies la junta li va perdre la confiança i van encarregar les obres a Caselles, que era l'arquitecte municipal. La seva proposta,

més conservadora, passava per construir un nou pòrtic davant l'entrada principal, amb una volta capaç de suportar una monumental torre rematada per un campanaret. Es va realitzar una col·lecta popular que només va permetre construir el pòrtic amb unes columnes d'estil renaixement i la volta superior. El 1936 amb l'inici de la guerra i la cremada de l'interior del Santuari es varen aturar les obres. Als anys noranta l'arquitecte Joan Bassegoda Nonell va rebre l'encàrrec oportú de la Junta i va realitzar una teulada de quatre aigües amb uns pinacles a les cantonades.

Escola de Comerç

Santuari de la Misericòrdia. Projecte (1915) i estat real en una foto de postguerra.

Recentment en una publicació de la Cambra de Comerç vaig descobrir uns plànols dels anys vint per a una escola de comerç a ubicar en una cantonada de la plaça de les Oques. La planta i les façanes són d'un estil molt clàssic, amb una acusada simetria, molt pròpia de la formació rebuda pel Caselles i d'aquella època. Com d'altres projectes, no es va arribar a construir.

Monument al poeta Bartrina

Caselles va rebre l'encàrrec municipal d'un projecte pel monument al poeta Joaquim M. Bartrina i d'Aixemús a la plaça de Catalunya. Pel bust de bronze va comptar amb la col·laboració del conegut escultor local Ramir Rocamora i per la confecció del basament i l'ornamentació, amb la del conegut picapedrer Pau Bartolí. Malgrat respondre a un projecte datat en anys anteriors, no es va inaugurar fins el 16 d'octubre de 1927.

Nous grups escolars

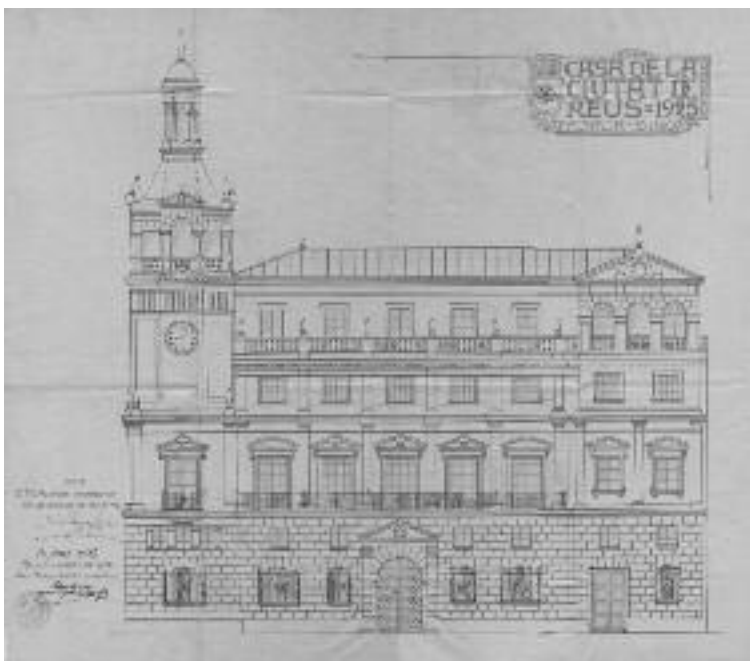
Abans de la seva jubilació com arquitecte municipal, Caselles va projectar al menys uns altres dos grups escolars per tal de donar sortida a l'augment de població en edat escolar. Un d'ells havia d'anar al carrer Ample, allí on s'eixampla, i l'altre a un lloc indeterminat. Tanmateix no es van arribar a construir.

El cementiri d'Almóster

Històricament ja és conegut que l'actual municipi d'Almóster havia tingut una forta dependència administrativa de Reus. Per això no ens ha d'estranyar que a l'Arxiu Comarcal de Reus es localitzés un lligall amb els plànols del cementiri d'Almóster, signats pel Pere Caselles i datats l'any 1922. Es tracta d'un petit recinte, gairebé quadrat amb un accés a manera de portalada amb certa decoració i situat al carrer Puig d'en Cama. Malgrat la seva saturació, es conserva amb prou bon estat i fa pocs anys es varen rehabilitar les seves façanes.

Avantprojecte de reforma de les Cases Consistorials de Reus

Els seus magnífics plànols datats el 1923 i 1925 es poden observar, entre d'altres llocs, a les pàgines del «Dietari Reusense Contemporáneo» del 1926. Diverses àrees del Palau Municipal es trobaven en molt mal estat; de fet s'havia declarat ruïnós l'any 1923 i, per això, es va redactar un avantprojecte, molt ben definit, el qual només va ser seguit en algunes parts, doncs aviat s'aturarien les obres per motius econòmics.

Plànol del projecte de façana de la Casa Consistorial de Reus (1923-1925).

Les Escoles Primo de Rivera (avui Pompeu Fabra)

En ple període de la Dictadura i quan en Jaume Plana i Gaya n'era l'alcalde, en Pere Caselles rep l'encàrrec municipal de projectar un nou grup escolar en el que ara coneixem com carrer Sardà i abans com carrer dels Jutjats. L'encàrrec del Sr. Ricardo Wyneken (president de la Comissió de Cultura municipal, cap de La Unión Patriótica i director del diari «La Unión»), parent d'en Caselles, era el d'atendre el greu dèficit escolar construint unes Escoles Nacionals amb 4 aules per a nens i 4 per a nenes, proposant el nom de Primo de Rivera «a fin de enaltecer y perpetuar el nombre del salvador de nuestra patria». El projecte és ja del 1926 i es va inaugurar el 14 d'abril de 1928 amb gran solemnitat. El cost final va ser d'unes 125.000 pessetes de 1928.

El diari local «La Unión», publicà un opuscle especial per celebrar la inauguració del grup escolar i així tenim l'oportunitat de veure en unes fotos l'aspecte que llavors tenia l'arquitecte als seus 63 anys. El projecte ja no te cap influència modernista i més be respon a un estil clàssic i auster amb un llenguatge renaixentista, més proper al que es va conèixer com noucentisme. Caselles va disposar les aules per a nens a la planta baixa i les de les nenes a la planta superior. Va tenir en compte la majoria de normatives de tipus higienistes pròpies de l'època (superfície mitjana per alumne i aula, assolellament, àrees de jocs, etc.). Són els mateixos criteris que els empleats en el projecte de les escoles públiques de Constantí.

Edifici per a Correos i Telégrafos

Avantprojecte pel nou edifici de Correos i Telégrafos a situar a la cantonada entre el carrer de la Selva i el carrer del Dr. Robert. Es tracta d'un treball molt complet datat el mes de gener de 1927, quins plànols originals conserva l'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes a Tarragona. En ell s'hi poden apreciar influències centro-europees com la creació d'un gran pati central a tota altura, cobert per vidrieres, al voltant del qual s'organitzen les dependències. Tanmateix aquest projecte tampoc no prosperaria.

Plànol de l'avantprojecte d'edifici de Correos (1927).

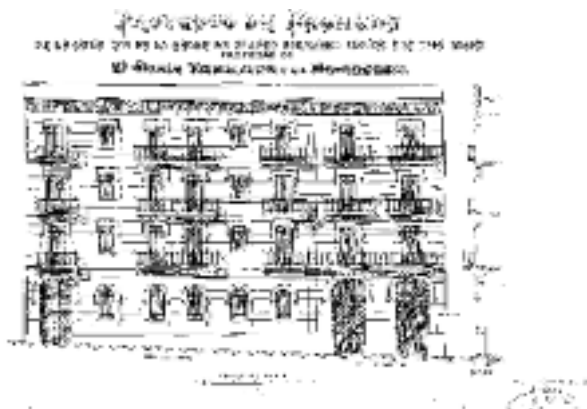
El disseny urbà i l'urbanisme

Reus, al tombant del segle XIX-XX tenia uns 27.000 habitants, els mateixos gairebé que quan s'inicià el s. XIX i uns mil més que la veïna Tarragona. Per tant, realment res no justificava la conveniència en projectar grans eixamples urbanístics; tanmateix Caselles, regularment, ja sigui per desig propi o pel acompliment de reials decrets de l'Estat del s. XIX, va dibuixant uns alçaments de l'estat de la ciutat, els quals, a manca de fotoplans, ens permeten avui copsar amb precisió l'evolució de la ciutat. Com a botó de mostra cal referir-nos al plànol de Reus alçat el 1893, al plànol de la ciutat a escala 1:7.200, publicat a la Geografia General de Catalunya, revisat per en Caselles, que correspon a una data entre 1900 i 1905, al «Plano General de la Ciudad de Reus», alçat per en Pere Caselles, com arquitecte municipal, el 9 d'octubre de 1917, on ja s'aprecien tots els passeigs de ponent, l'estació del nord i la plaça dels quaters, o per últim, el «Plano de la Ciudad de Reus» del 1927, publicat a «La Unión», revista de la Unión Patriótica de Primo de Rivera a Reus, l'abril de 1928. S'hi pot apreciar la situació de la nova presó, el traçat de la Urbanització Quintana o de la Benet i els parcs de la nova zona del Reus Esportiu.

SELECCIÓ D'ALGUNES OBRES DE PROMOCIÓ PRIVADA

Dins la curta selecció dels encàrrecs privats que he preparat, cal diferenciar els que va poder signar Caselles al no ser incompatible per fer-ho (1889-1891 i 1930-1936) i aquells que en la majoria de casos, va signar el seu amic i company de carrera Pau Monguió i Segura. Val a dir que ens consta documentalment que ell va fer el mateix per ell, quan aquest era arquitecte municipal de les ciutats de Teruel, Tortosa o Tarragona.

Per sort, és tant el número de projectes construïts i menys el de no construïts, que tot seguit només donarem compte d'un recull representatiu, però no exhaustiu d'aquests encàrrecs privats:

Casa Tarrats. Plànol del 1891 i estat actual de l'edifici.

Casa Tarrats al carrer de Sant Joan núm. 11

Es tracta d'un encàrrec del 1891 fet pel seu oncle, en Joan Tarrats i Homdeu, just poc després d'acabar la carrera. La casa se situa a la cantonada del carrer de Sant Joan amb el carrer dels Recs. Destaca el gran escut de la cantonada amb la T de Tarrats. Les dues façanes mostren molts elements neogòtics i multitud de petites escultures de pedra. Dins del vestíbul de l'escala hom poden llegir els noms de l'autor i els seus industrials col·laboradors.

Casa Mon (coneguda com casa Punyed) al carrer Llovera núm. 47-49

Casa entre mitgeres de planta baixa i tres plantes amb façanes a dos carrers, segons projecte signat pel Pau Monguió el desembre de 1900. Façanes en les que domina l'obra vista, amb una composició simètrica, amb tres eixos d'obertures, d'estil encara neogòtic apreciable sobretot a les baranes de pedra dels balcons i en el coronament. A destacar els relleus dels brancals i arcs rebaixats de les portalades i els caps humans esculpits en pedra.

Les cases Punyed (1900) i Querol (1901).

Casa Querol, al carrer Llovera núm. 17

Es tracta d'una caseta molt estreta projectada el març de 1901 segons plànols signats ja pel Pau Monguió i situada al costat mateix del Palau Bofarull. Inclou tot el repertori modernista propi d'en Caselles (obra vista, pedra esculpida, ferro forjat...).

Casa Carpa, al carrer Monterols

Projecte signat pel Pau Monguió, datat el 1903 i encarregat pel Sr. Joan Carpa i Calbó. Casa estreta situada al comercial carrer de Monterols núm. 34, de varies plantes i amb pilars de fosa a la planta baixa i amb una rica ornamentació en pedra i esgrafiats.

Casa Laguna, al carrer de Monterols núm. 15

Un encàrrec del Sr. Sixte Laguna Nieto, signat també pel Pau Monguió el 1904. Una estreta casa de quatre plantes amb poca fondària que treu tot el

seu partit en la composició de la seva única façana, combinant tres balcons de diferents mides i formes, amb obertures simètriques i uns revestiments amb es-tucs imitant el totxo i ceràmica vidriada de molts colors, incloent parts de trenca-dís. Aquesta façana va ser correctament restaurada l'any 2019.

Façana de la casa Laguna (1904) i un detall de la casa Anguera (1905).

Casa Anguera al raval de San Pere núm. 43

Es tracta de la reforma d'una casa de mitjans s. XIX segons encàrrec del Sr. Josep Anguera Cubells i projecte signat també pel Pau Monguió el 1905. Destaquen tant els esgrafiats com la secció del seu ràfec i la profusió d'ornamentació floral de força interès, juntament amb els elements de pedra esculpida. Fa uns anys va ser rehabilitada molt a fons.

Casa Miró al carrer de Sant Llorenç núm. 15-17

Un casalot del 1905 de varies plantes d'habitatges amb façanes a tres carrers, amb uns baixos destinats a magatzems de vi que s'estenen per una banda. També destaca la portalada i l'ornamentació floral. Mereixeria una propera rehabilitació.

Cal Massó, licorera, carrer Pròsper de Bofarull.

Antiga licorera del Sr. Massó, construïda pel Caselles ja entrat el s.xx. Una bona mostra de l'arquitectura industrial, com d'altres que es conserven en força bon estat. Destaquen els seus pilars i arcs de mig punt de fàbrica de totxo vist, les voltes de maó de pla atirantades i les façanes de fàbrica de pedra concertada. Fou rehabilitada com a centre artístic abans de 2010.

Edifici industrial al carrer de Sant Serapi núm. 2, pel Vapor Nou

Es tracta d'un projecte signat també pel Pau Monguió el 1907, per tal d'ubicar-hi les noves turbines de vapor pels telers del Vapor Vell o la Industrial Algodonera dels Srs. Yglesias i Suqué. Consisteix en una única nau amb coberta de

Licoreria Massó i Sala de turbines dels telers del Vapor Vell (1907)

dues aigües, amb encavallades metàl·liques, façanes de totxo vist i elements de pedra esculpida, amb un tester obert al pati d'accés. Actualment és propietat del Col·legi d'Arquitectes, que fa uns dotze anys hi va fer una profunda reforma interior i la rehabilitació de les façanes.

Casa Tomàs Jordi al carrer Llovera núm. 19-21

Projecte de reformes signat pel Pau Monguió, datat a finals de 1909. Té importants esgrafiats de façana combinats amb brancals i llindes de pedra esculpida on destaquen uns delicats caps femenins amb pentinats de l'època modernista. En aquesta casa hi havia nascut la que seria santa Rosa Molas, segons constaten dues plaques de la façana. Va ser restaurada fa uns anys.

Casa Sagarra, al carrer de Sant Joan

Encàrrec del Sr. Jaume Sagarra Constantí, signat pel Pau Monguió i datat el 1908. A destacar la seva façana amb esgrafiats de tons verdosos, gran ornamentació floral i d'animals fantàstics, amb clares línies modernistes o d'art nouveau. També mereixeria una rehabilitació urgent.

Casa Grau al carrer de Sant Joan

Preciosa façana simètrica, segons projecte signat pel Monguió i datat el 1910, amb clares influències de l'art nouveau belga, seguint indicacions del seu propietari, en Miquel Grau Cabré, procedent de Riudecols, vinculat a la noblesa i admirador d'aquell moviment belga, on havia residit. Inclou unes llindes i brancals de pedra esculpida de gran vàlua. Mobles i fusteries interiors, obra del gran ebenista reusenc Enric Oliva. El mestre d'obres Ricard Pagès va dirigir i controlar les obres en nom del Caselles.

Casa Piñol a la plaça del Mercadal núm. 17, cantonada amb el carrer de les Galanes

Es tracta d'un projecte de reformes d'un edifici amb dues façanes, de l'època modernista d'en Caselles, segons plànols del 1910 signats també pel Pau Monguió. Destaca, a més de la composició simètrica, el revestiment d'estuc, les baranes de ferro forjat i el remat superior de la façana, molt característic d'en Caselles.

Casa J. Ramon Vendrell, al carrer Ample núm. 44-46

Projecte signat pel Pau Monguió l'any 1912, que destaca per la seva rica ornamentació amb motius vegetals i figures humanes representant motius mitològics. Va ser ben restaurada ja fa alguns anys. Destaca l'entrada amb unes portes de fusta treballada amb clars motius modernistes.

Casa Oliveres als carrers de Vallroquetes i de les Galanes

Projecte signat pel Pau Monguió, datat el 1918, per encàrrec al Pere Caselles d'en Joaquim Oliveres Domènech. Es tracta d'un edifici amb tres façanes, amb un pati central obert a façana i pensat per un ús bàsicament industrial, tot i que ha acollit diferents usos. A destacar la composició de la façana principal amb les obertures a doble altura i amb valuosos elements de pedra tallada. L'any 2014, els nous propietaris la varen rehabilitar encertadament, destinant-la al Museu del Vermut i a restaurant.

Per motius de temps, pel camí hem deixat altres cases tan o més importants que les comentades, com la casa Sardà (1896), al carrer Prat de la Riba, 41,

Dalt, les cases Tomàs (1909) i Grau (1910). Baix, les cases Pinyol (1910) i Oliveres (1918).

recentment rehabilitada; la casa Munné (1904), al raval de Jesús cantonada amb el carrer de Jesús; la casa Gebellí (1896), al carrer de Jesús núm. 19 o la del Sr. Iglesias (1908) en aquest mateix carrer; la casa Homdedeu (1893), al raval de sant Pere núm. 17-21 i la Fargas (1922) al núm. 29 del mateix raval i tantes altres ja inventariades.

ELS DIFERENTS PROJECTES DE MASOS AL VOLTANT DE REUS

És prou coneguda la tradició local, iniciada ja al segle XIX, segons la qual la burgesia es construïa una segona residència, generalment d'estiueig, a la seva finca, a poca estona amb tartana del nucli urbà. Caselles rebé encàrrecs prou significatius de les millors famílies reusenques, sobretot entre el 1900 i el 1925, l'època de la seva maduresa professional. Cal atribuir-li entre d'altres, aquests significatius projectes de masos o d'habitatges unifamiliars aïllats en finques d'una certa extensió.

En la majoria d'aquestes obres és fàcil reconèixer certs trets tipològics comuns, com són la presència d'una torre-mirador amb coberta a quatre vessants i amb teules vidriades, ocupant alguna de les seves cantonades; un mínim de dues o tres plantes d'altura, unes teulades amb fort pendent, la presència de frontons a les façanes com a suport de rica ornamentació i uns espais interiors molt acurats responent als gustos de les famílies benestants. No es coneixen plànols d'aquests projectes privats doncs, sembla ser, que al ubicar-se fóra del nucli urbà, l'ajuntament no exigia el projecte.

Mas Vilella

Situat prop del santuari de Misericòrdia, al costat de les noves instal·lacions dels Pares de la Sagrada Família, els seus propietaris actuals. Va ser construït segons un projecte de l'any 1900 per encàrrec d'un ric industrial reusenc. Inclou un preciós pavelló de bany annex, pendent encara de restaurar, amb revestiments de ceràmica blanca i blava i diverses lluernes a la coberta.

Façana del mas Vilella (1900) i vista aèria del pavelló de bany.

Mas Vilanova

Al passeig Misericòrdia. Es pot atribuir a Caselles segons testimoni de la Sra. Ornosa, néta de l'arquitecte. Va ser restaurat el 2009 per ubicar-hi el Centre de Normalització Lingüística.

Villa Maria

Al camí de l'Aleixar, prop del passeig Sunyer. Pertanyia també a la família Vilella. Fou l'antiga seu de l'Escola Montsant i va ser enderrocada l'any 1977 per a la construcció d'una torre d'habitatges. Només en resta alguna foto.

Mas Fontana

A la cantonada de la Riera Miró amb l'Avinguda Sant Jordi. És molt probable que també sigui una obra d'en Caselles. Es va enderrocada a la dècada de 1970 per fer-hi l'Edifici Bellpark.

Mas Navàs

Al Passeig Briansó o de la Boca de la Mina, prop de la font del Lleó. Data de finals del s. XIX, amb uns rics interiors i una torre amb mirador molt característica.

Mas de la Teresa Gasull

Situat al Passeig Briansó, passat el barranc. Destaquen els estucats de façanes, la planta sota-coberta i les pintures interiors. Des del 1996 és propietat de la família Gomis-Domènech, la qual en va fer una curosa restauració per convertir-lo en l'habitatge habitual.

Mas Cuadrada

A la carretera d'Alcolea, just després de les indústries JUBUS. Data de l'any 1902.

Vista general del Mas Cuadrada (1902). Foto Pragma.

La Pirotècnia Espinós

A la carretera de Castellvell, número 7. Data del 1910. Destaca la composició de la façana a la carretera i la tanca exterior amb els pilars rematats per un mosaic diminut esmaltat, de molts colors.

Mas dels Querol

A la carretera de Castellvell, poc després de cal Espinós. Data de 1909.

Xalet del Sr. Gallissà

Al Camí de Tarragona, cantonada amb l'Avinguda de Marià Fortuny. Data aproximadament del 1930, segons es constata en el llibre sobre el Noucentisme amb textos de l'historiador Jordi March.

PROJECTES I OBRES FÓRA DEL TERME DE REUS

Si bé la major part dels projectes d'en Pere Caselles s'ubiquen al terme de Reus, poc a poc es van coneixent projectes i obres corresponents a altres municipis veïns, amb la seva signatura, atès que ja no actuava com a tècnic municipal. A destacar els projectes per a Constantí (que tot seguit analitzarem), els de Riudoms (les reformes de l'ajuntament, el projecte d'escola pública o les sepultures de primera classe pel cementiri); a Almoster el seu cementiri del 1922; a la Selva del Camp el seu escorxador, la casa del Sindicat Agrícola o el projecte frustrat de l'escala per l'Ateneu; a Mora d'Ebre el Centre Instructiu Democràtic, segons projecte del 1916, un gran teatre malauradament ja enrunat. A banda naturalment, dels projectes signats per a Tarragona o Tortosa, que realment deurien ser projectats pel Pau Monguió.

ELS PROJECTES I OBRES DE PERE CASELLES DINS DEL TERME DE CONSTANTÍ

1. Recuperació de l'Ermita de Sant Ramon al nucli del Mas de sant Ramon (1889)

L'ermita es trobava en estat ruïnós i li va anar de molt poc que no fos enrunada per ordre municipal amb el beneplàcit de l'arquitecte diocesà Ramon Salas. Tanmateix un grup de propietaris del lloc, alguns veïns de Reus, el 16 de setembre de 1889 li van fer l'encàrrec de la seva recuperació al Pere Caselles, llavors recentment titulat. El 1890 ja s'havien acabat les obres de restauració i es podia tornar a celebrar el culte religiós que feia més de 60 anys que no s'hi celebrava. L'arxipreste de sant Pere de Reus va fer la benedicció i va celebrar la primera missa, per delegació de l'arquebisbe Tomàs Costa i Fornaguera, indisposat. Caselles va reforçar els murs esberlats i va fer la volta de canó i la coberta noves. Fa pocs anys s'ha restaurat a fons interiorment i s'hi celebren misses.

Interior de l'ermita de Sant Ramon.

2. Reformes al Mas de Caselles

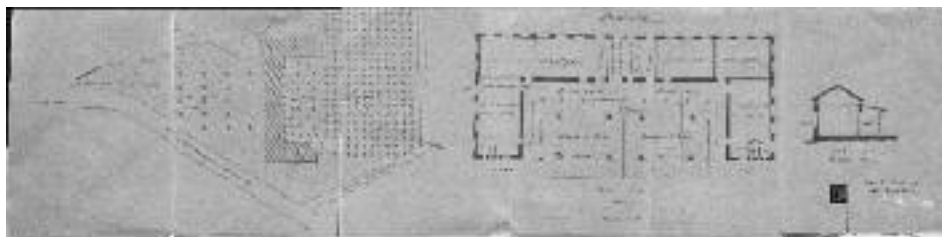
Es tracta d'un mas, probablement del s. XVIII, reformat pel Caselles a principis del s.XX per anar-hi de vacances i per cuidar la gran finca que explotava agrícolament. El mas està actualment catalogat com a Bé Cultural d'Interès Local (BCIL). Està habitat i amb molt bon estat però desconeixem l'estat en que es trobava abans de les reformes, ja que es parla de que interiorment hi havia pintures murals del reusenc Tomàs Bergadà, representant masos de l'entorn. El barranc separava les dues finques seves i per travessar-lo Caselles va construir un pont, del qual només resten les runes dels seus dos estreps. Molt prop d'ell va ser assassinat el 27 de juliol del 1936.

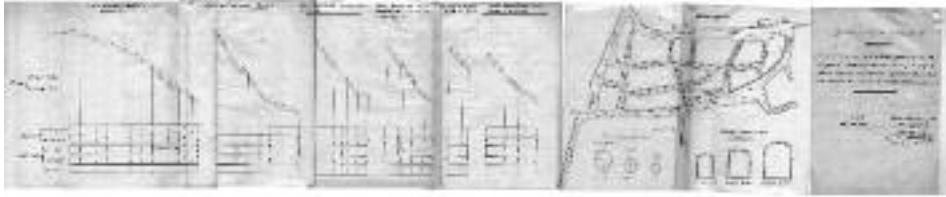
Mas de Caselles Nou, reformat per l'arquitecte reusenc. A la dreta, la casa dels masovers.

3. Projecte de les escoles públiques

Es tracta d'un edifici escolar inaugurat el 1920 i ampliat el 1927, afegint dues aules amb una planta en forma d'una U. Té una sola planta baixa i com era habitual va separar l'accés i el pati de jocs entre nens i nenes. Presentava unes aules amb molta altura interior i amb grans finestrals, d'acord amb la tendència higienista imperant. Com dèiem, el 1927 va projectar dues aules més, per un nou grau, prolongant els dos extrems simètricament. S'accedia a les aules des d'un porxo obert al pati, ben orientat a sud, amb unes columnes toscanes, ja ben pròpies del noucentisme. Posteriorment es van fer moltes obres de reforma amb bastant poca fortuna, tant a la planta com en les obertures de les façanes i als anys 80 es va acabar de tancar el pati disposant dues ampliacions per a aules de la llar d'infants i per l'esplai dels avis que són els equipament que estan allí instal·lats. Es disposa de plànols del projecte i de fotos antigues aportades pels veïns de Constantí.

Inauguració de les Escoles Públiques de Constantí (1920) (Arxiu Nacional de Catalunya. Fons Brangulí Fotògrafs. ANC 1-42-N-32103). Plànol d'una ampliació projectada per Caselles (1927) (Arxiu Municipal de Constantí).

Projecte de clavegueram (1925) (Arxiu Municipal de Constantí).

4. Projecte de clavegueram per a diversos carrers del nucli antic de Constantí

El novembre de 1925, abans d'ampliar les escoles, Caselles va redactar un projecte de clavegueram per renovar i ampliar l'existent, ja en estat obsolet. Es un projecte molt acurat, amb els perfils de cada carrer, el traçat en planta i el pressupost detallat. Estableix tres seccions de tubs de forma ovoide i ho justifica per a poder deixar córrer millor les deposicions que amb la secció existent. Afecta els carrers de Sant Pere, St. Vicenç; de la Cuesta; de la Cuesta del medio, de Petiño; de las Pescaderias i Major. El cost previst era d'unes 21.000 pessetes, de les quals un 50% anava a càrrec de l'ajuntament i l'altre 50% dels veïns afectats, aplicant ja així les conegudes contribucions especials.

5. Projecte d'edifici per a la Caixa Rural, conegut com la Societat «El Casino»

Façana de l'edifici de la Societat 'El Casino' i interior del cafè de la mateixa entitat (1928).

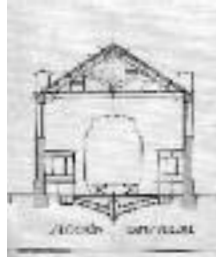
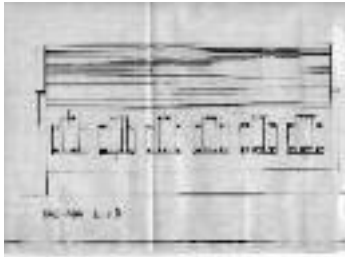

Sala polivalent de la Societat 'El Casino'.

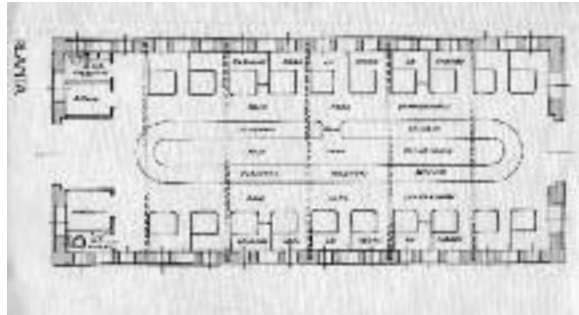
El 1928 obrí un cafè amb el nom de la Caixa Rural de Crèdit, però tothom el passà a nomenar El Casino. No es conserven els plànols del projecte. Se situa molt a prop de l'ajuntament. Consta de planta baixa i dues plantes, amb un cafè a la inferior i una sala d'actes, per balls amb gramola els diumenges o també per a cinema, a la planta primera, que té una llotja en voladís en tres dels seus costats i un petit escenari central. Té un estil proper al noucentisme, incorporant elements formals clàssics que li donen un aire neobarroc. La façana es compon amb unes obertures amb arcs entrecolumnats i unes vidrieres de colors. Destacaria l'estructura vertical dins del cafè, amb pilars de ferro formats per quatre angles ajuntats amb reblons, molt iguals als del Pavelló Alemany a Barcelona del 1929, d'en Mies van der Rohe. Té elements tipus Beaux Arts com les garlandes, el coronament amb cràteres o gerres gregues i les baranes dels balcons que son de ferro forjat amb motius més propis del noucentisme, gens modernistes ja. De fet aquell anys Caselles estava construint les escoles Primo de Rivera, avui Pompeu Fabra, a Reus, i poc després faria el xalet del Sr. Diego Gallissà, també amb un llenguatge força noucentista.

6. Projecte de mercat, no executat

El projecte d'un mercat d'abastaments general data de l'octubre del 1935 i va ser encarregat per l'alcalde Joan Solé. El pressupost era d'un es 35.000 pesetes. Es situaria entre el carrer Major i el Camí de les Sorts, davant l'extrem del carrer de Verdaguer, segons el plànol de situació. Caselles tenia l'experiència del projecte del Mercat Central de Reus del 1911, tampoc realitzat, però d'ell aprofità la memòria justificativa, molt il·lustrada, si bé el tamany no era comparable i els sistemes constructius tampoc ja que calia que fos una construcció econòmica.

Plànols del projecte frustrat de mercat municipal (1935). Façana lateral i secció transversal. Situació prevista i planta general.

El projecte contempla uns cavalls de fusta per a una coberta a dues aigües de fibrociment, uns murs perimetrals de maçoneria i totxo i una reixa d'accés de ferro forjat, segons un detall. La necessitat de finançar les obres sol·licitant un crèdit, juntament amb l'inici de la guerra civil el juliol del 1936, deuriem impedir la seva construcció. Justament és un dels darrers projectes de caire públic d'en Caselles doncs com s'ha dit, el van matar el mateix juliol del 36 al seu mas de Constantí.

Moltes gràcies a tots per l'atenció dispensada !

AGRAÏMENTS

Als germans Ornosa Caselles i als seus familiars directes pels seus testimonis i pel préstec de records personals; a l'Arxiu Històric de la Demarcació a Tarragona del Col·legi d'Arquitectes; a les bibliotecàries del Centre de Lectura de Reus; a l'Arxiu Municipal d'Urbanisme i a l'Arxiu Històric de Reus i de la Comarca (Sr. Ezequiel Gort, Sr. Sabí Peris i Elisenda Cristià). Al secretari de la Comunitat de Regants del Pantà de Riudecanyes per les dades facilitades. A l'amic Jaume Massó, historiador i arqueòleg del Museu de Reus, per les importants dades i contactes facilitats. A l'arxiu del Centre d'Estudis Arnau de Vilanova de Riudoms. Al Josep Estivill, l'arxiver de Constantí per l'aportació de dades i la visita a diferents obres d'en Caselles a Constantí. Al Dr. Francesc Gras i Salas que va poder conèixer i tractar al Sr. Caselles. A la Tate Cabré, periodista divulgadora del Modernisme. Al riudomenc Pep Mas, per les seves valuoses informacions sobre diverses obres de Caselles.

RECUILL DE BIBLIOGRAFIA GENÈRICA SOBRE PERE CASELLES, EL MODERNISME I EL NOUCENTISME

Article del Sr. J. Olesti Trilles al *Setmanari Reus*, núm. 1.516 de 2-V-1981.
Diccionari Biogràfic de Reusencs (tom I), de Josep Olesti Trilles, editat per l'Ajuntament de Reus el 1991.

Diccionari «Ràfols» de Artistas de Catalunya, Baleares y Valencia.

Ramón Amigó Anglès: *Materials per a l'estudi dels noms de lloc i de persona i renoms del terme de Reus* (vegi's: «carrer de l'arquitecte Caselles» i «El mas de Caselles»).

Pere Anguera: *Reus Panorama* 1974 (editat per Salvador Batlle Campí).

Pere Anguera: «El Círcol» *125 anys d'una societat* (editat per la societat «El Círcol» el 1977).

Pere Anguera: *Urbanisme i Arquitectura de Reus* (editat per la Caixa de Pensions el 1988).

Arquitectura de Reus, volum I: *Tomb de Ravals*, de Josep M. Buqueras Bach, 1985.

67 façanes modernistes de Reus. Escola-taller Mas Carandell. Edicions el Mèdol 1995.

Josep M. Olivé Sugrañes: *Reus i el gas (1885-1985)*, editat el 1993 per GAS NATURAL.

Article de la Tate Cabré al *Diario de Tarragona* del 3-XI-1997 («Vivir en Tarragona»), «La ruta modernista», num. 20.

Anton Pàmies Martorell: *Plànol Guia d'Arquitectura de Reus* (1976), editada amb motiu del Congrés de Cultura Catalana.

Anton Pàmies Martorell: article sobre el racionalisme arquitectònic local (Revista Jano-1977), *Reus Ciutat Modernista: Guia de la Ruta del Modernisme*, editat pel Patronat Municipal de Reus.

Catàleg de l'Exposició Reus 1900 segona ciutat de Catalunya, organitzada per la Fundació La Caixa i l'Ajuntament de Reus el 1998. Inclou un important article sobre el modernisme local a càrrec de l'arquitecte reusenc Jordi Fortuny.

Arquitectura modernista de Reus, Jordi March, Albert Arnavat i Jordi Bergadà, PRAGMA, 2003

L'Institut Pere Mata de Reus, de Jordi March, PRAGMA, 2004

Arquitectura Noucentista de Reus, Jordi March, PRAGMA, 2004

Arquitectura Modernista del Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre; editada per la Diputació de Tarragona, a càrrec de l'Albert Arnavat i de la Tate Cabré, del 2011.

Arquitectura industrial modernista i noucentista del Camp de Tarragona i les Terres de l'Ebre, editada per la Diputació de Tarragona, a càrrec de l'Albert Arnavat i de la Tate Cabré, del 2011.

Oriol Bohigas Guardiola: *Reseña y Catálogo de la Arquitectura Modernista*; 2 volums (Editorial Lumen-1968)

Antoni González Moreno-Navarro i Raquel Lacuesta. Revisió i ampliació del llibre anterior, editat el 1983.

Jaume Massó Carballido: «Notes sobre obres i projectes a Constantí de l'arquitecte Pere Caselles». *Estudis de Constantí*, n. 34, 2018, pàgs. 115-135.